

Ogier Ghiselin De Busbecq'in Gözlemleri ile Kanuni Sultan Süleyman Döneminde Osmanlı ile Avrupa'nın Karşılaştırılması*

Abdullah TOK**

İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi

Muhammed Ali BUDAK***

Öz

Kanuni dönemini bizlere anlatan önemli kaynaklardan biri Avusturya elçisi Busbecq'in yazdıklarıdır. Osmanlı ile sık sık karşı karşıya gelen Avusturya, anlaşma zemini oluşturmak için kendini her anlamda iyi yetiştiren Ogier Ghiselin de Busbecq'i elçi olarak İstanbul'a gönderir. Busbecq, Osmanlı ile ilgili gözlem ve değerlendirmelerini arkadaşısı Nicolas Michault'a 1555, 1556, 1560 ve 1562 yıllarında dört mektup şeklinde yazıp gönderir. Bu mektuplarda Osmanlı'nın üstün olma ve Avrupalıların geri kalma sebepleri mukayeseli bir şekilde anlatılmıştır. Osmanlı'daki Müslümanların gelenek ve görenekleri, inançları, çalışma hayatları gibi birçok konudaki durumları da çarpıcı bir şekilde anlatılır. Yine Osmanlı devlet ve ordu yönetimi ile padişahı, ayrıntılı olarak ele alınmıştır. Bununla beraber kendi ülkesindeki durumu da anlatan Busbecq, iki ülkeyi ve halkı mukayese etmiş ve Avrupa'nın Osmanlı'ya karşı nasıl ayağa kalkabileceğinin reçetesini vermekten geri durmamıştır. Bu çalışmada Busbecq'in söz konusu mukayeselerine dikkat çekilecektir.

Anahtar Kelimeler

Osmanlı İmparatorluğu, Busbecq, Avrupa, Mektup.

* Bu makale, 12 Mayıs 2018'de Mardin'de yapılan Sosyal Bilimler Genç Akademisyenler Sempozyumu-4 adlı sempozyumda sunulan bildirinin genişletilmiş ve geliştirilmiş halidir.

** Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü abdullah.tok@izu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-9709-3204.

*** Dr. malibudak@yahoo.com.tr ORCID: 0000-0002-4610-090X

Comparison of The Ottomans And Europe in The Period of The Suleiman The Magnificent with The Observations of Ogier Ghiselin De Busbecq

Abstract

One of the important sources telling us about reign of Suleiman I “The Magnificent” is the writings of the Austrian ambassador Busbecq. Confronting with the Ottomans frequently, Austria sends Ogier Ghiselin de Busbecq, who educates himself well in every sense, to Istanbul as an ambassador to create a basis for agreement. Busbecq wrote and sent his observations and evaluations about the Ottoman Empire to his friend Nicolas Michault in four letters in 1555, 1556, 1560 and 1562. In these letters, the reasons for the superiority of the Ottomans and the backwardness of the Europeans are explained in a comparative way. The situation of Muslims in the Ottoman Empire in many subjects such as their customs and traditions, beliefs and working life is also explained in a striking way. Again, the Ottoman state and army administration and the sultan are discussed in detail. In addition, Busbecq, who also explained the situation in his own country, compared the two countries and the people and did not hesitate to prescribe how Europe could stand up against the Ottoman Empire. In this study, attention will be drawn to the mentioned comparisons of Busbecq.

Keywords

Ottoman Empire, Busbecq, Europe, Letter.

Extended Abstract

The sultanate of Sultan Suleiman, who was thought to have been sent to them (Ottomans) by Allah and remembered by the titles of “Kanuni”, “Magnificent” and “Great” by the Ottomans, constituted one of the most important periods in the history of the Ottoman Empire. His sultanate period coincided with a time when important events took place almost all over the world. Because in this period, after the discovery of Americas, a policy of political balance was established in Europe, and the European Reformation movements opened a new phase in human thought. In France, Francis I and in England, Henry VIII were reigning, Pope Leo X led the renewing movements of the arts and sciences, Charles V resisted the new Christian sect, Andrea Gritti was the Doc of Venice, Vasili Ivanovich began to lay the foundations of glorious Russia. It was prepared, for which Sigismund I, with his 40-year reign, revealed the power of Poland, the founder of the Safavid Dynasty, Shah Ismail, who was the “Magnificent of Iran”, survived the blow by Sultan Selim the Grim, on the other hand, in India. It is rare in history to find a period in history when Shah Akbar, who was also one of the most famous Mongol rulers, was able to gather the “greatest” things around him, such as when his state formed a foundation that was taken as an example by all Asian rulers. Suleiman appeared in history to compete with all of these rulers who had their names written in capital letters and gold letters.

The fame of Suleiman the Magnificent is seen not only with his campaigns and victories, but also with the laws he has set and the way he organizes his state and army according to the requirements of the time. Because the state became enormously large in his sultanate, officials were appointed to deal with the increasing business naturally,

and efforts were made to establish a good administration. Whether it was the Kapıku-lu quarries or the timar sipahis and its shipyard, its army and navy became the first of the world's armies and navies during his reign; land organization laws were also established in his time. With these laws, he regulated how to treat the people, fulfilled all his father's dreams, and his reign was perhaps the most lofty and most powerful period of the State of Aliye. The Ottoman Empire, which became a great state during the reign of Mehmed the Conqueror, Towards the middle of the 16th century, with its administrative, judicial, economic organization, scientific and social institutions, it took its place on the stage of history with all the features of a high Islamic civilization.

In addition to all these, there is no other period of the Empire that will be fertile like the reign of Süleyman and Selim II. Because he had the Suleymaniye Mosque, the pinnacle of Ottoman architecture, and 12 other mosques built; the Justinian Arches, the Zubeyde waterways in Mecca, the Jerusalem building repaired, and the Çekmece Bridge built for easier transportation of the stored grain to be used in Istanbul in case of emergency. The role and influence of the Ottoman Empire in European politics can be easily understood from the reports and memories of people who came to Turkey for various purposes at that time. While there was a long period of struggle with Austria during the reign of Suleiman the Magnificent, King Ferdinand tried to keep the path of diplomacy open by constantly sending envoys to Sultan Suleiman.

Various works related to literature and mysticism are among the most valuable resources in the study of the social side of history. Because one of the only sources that gives us information about the establishment period of the Ottomans is the travel book of the Arab traveler ibn Battuta. In addition to this, Johannes Schiltberger, who was captured by Yıldırım Bayezid in the Battle of Nicopolis and then by Timur after the Battle of Ankara, is among the travelogue works that give information about the establishment and rise of the 2nd Period Anatolian Principalities and the Ottoman Empire. The Spanish traveler Ruy Gonzales de Clavijo, who was sent to Timur as an ambassador; the French agent Bertrand de la Broquière, who went on a difficult journey to learn about the situation in the East for a new Crusade, and gave important information about Anatolia in the Murat II period, can be cited as examples. One of the greatest importance of these works, which are memoirs, including the letters written by Busbecq in the second half of the 16th century, is that their authors see and reveal things that they saw and that would probably never be seen by the members of the societies they entered.

When Busbecq first entered the Ottoman country for the purpose of embassy, he made a journey to Amasya to meet with the sultan, and recorded both Istanbul and what he saw during this journey in four letters. In addition to his diplomatic activities during his eight years as an embassy, he collected various plants, ensured that tulip bulbs were taken to the Netherlands, collected more than two hundred manuscripts and gave them to the Imperial Library of Vienna. As evidence of Busbecq's weight in cultural history, the painter Melchior Lorisch, who reflects the monuments of Istanbul and its daily life on his paintings, besides two portraits of Suleiman the Magnificent and a panorama of Istanbul; Hans Dernschwam, who wrote an important travelogue for 16th century Turkey, also took part in Busbecq's embassy delegation. In four letters written by the ambassador to his friend Nicholas Michault, dated 1 September 1555 (from Vienna), 14 July 1556 (from Istanbul), 1 July 1560 (from Istanbul) and finally 16 December 1562 (from Frankfurt) He has made it clear that he is one of the

most keen European observers on Turkey. The 16th century revealed the Ottoman state structure, history, laws, government organs and customs naturally.

We have a chance to understand the life that has flowed throughout history, at least for a bit, by looking at the stories of travelers, traders, ambassadors, and sometimes even prisoners, who go on short or sometimes long journeys for various purposes in their works. In records such as archival documents and official chronicles, it is impossible to capture this aspect of humanity, which is revealed in the works in question. Because what happened in history is not just about the events in the archived documents. Apart from the one recorded in these documents, there is a life going on in its normal course, and what Busbecq wrote is of great importance for a better understanding of this life in the Ottoman Empire. Because this aspect of life and life is generally not understood by historians, there are difficulties in understanding it, and they think that life consists of information and records in historical documents. Busbecq, who served as an ambassador in the Ottoman country, stayed in the territory of the Ottoman Empire for a very long time, went to Amasya to meet with the sultan as soon as he entered the country from the Balkans, lived in Istanbul, and was a part of the events he witnessed in this time and the daily life there. The fact that he would give a report on what he saw to his king after his return from the Ottoman Empire and that he lived in this country for a long time increases the importance of his observations. Thanks to his writings, we have the opportunity to better understand and learn about subjects such as the Ottoman sultan, the sultan's environment, the Ottoman society and the army of the state. In addition, Busbecq not only told what he saw, but also gave information about his own society and culture, and compared what he saw with them. While he was talking about a subject related to the Ottoman Empire, he often compared this situation with his own people and culture, which provided a comparison opportunity about the Ottoman Empire and, at least partially, Europe at that time.

The period of Suleiman the Magnificent is one of the most important and peak periods of the Ottoman Empire when it comes to power, which is accepted by both friends and enemies. During this period, Europe faced many times on the battlefields and the victorious side was always the Ottomans, except for exceptional cases. The Ottoman Empire, which made the West accept its political power, also gave Europe a great advantage in other fields. The reasons that played a major role in its becoming a world power were expressed strikingly in the letters of Busbecq, who was sent to the Ottoman Empire by the Austrian King Ferdinand as an ambassador. In the letters he wrote, the Austrian ambassador clearly stated that the Ottoman Empire had very superior virtues as a state and society, and he frankly wrote about the backwardness of Europe. Busbecq, who understood that he could not get rid of the influence of Turkish and Islamophobia, nevertheless tried to compare both sides with their pros and cons. Many of the superior virtues that he counted for the Ottoman society and state were transferred to Europe over time.

Giriş

Avrupa'daki durumu olduğu gibi koruyan, asıl tehlikenin Asya'dan gelebileceğine karar verdiği için hükümdarlığı boyunca tüm gücünü o tarafa yönelten ve bu suretle halefinin Avrupa ve Akdeniz'de kendinden daha emin bir şekilde faaliyette bulunmasını sağlayacak olan (Uzunçarşılı, 1999: 306) Yavuz Sultan Selim, sekiz sene saltanat sürdükten sonra, batıya yönelmek düşüncesindeyken (Ahmet Cevdet Paşa, 2008: 46) 46 yaşında, erken sayılacak bir yaşta hayata veda ettiğinde (Jorga, 2009: 289), ardında bir oğul ve altı kız bırakmıştır. Tek oğul olan Süleyman yirmi altı yaşında, 30 Eylül 1520'de hükümdar olduğunda, kendisine rakip olacak kardeşlere sahip olmadığı için kanlı bir mücadeleye girişmeden rahat bir şekilde tahta geçmiştir (Uzunçarşılı, 1999: 307).

Bu andan itibaren Osmanlı İmparatorluğu'nun tahtına, Jorga'ya göre "bedeni ve ruhu tamamen farklı" olan bir padişah geçmiştir. Trabzon'da doğduktan sonra Kefe'ye giden; babasının Doğu ile meşgul olması nedeniyle Avrupa'daki meselelerle ilgilenen ve nihayetinde Anadolu'da ikamet etmeye başlamış olmakla beraber, hayatının üçte birini İstanbul'da geçirerek deneyim kazanmakla kalmayan Şehzade Süleyman, "İstanbul'a yakışır asil bir genç adam" haline gelmiştir (Jorga, 2009: 289).

Osmanlılarca, kendilerine Allah tarafından gönderildiği düşünülen, "Kanuni", "Muhteşem" ve "Büyük" unvanlarıyla hatırlanan Sultan Süleyman'ın padişahlığı, Osmanlı İmparatorluğu tarihinin en önemli devrelerinden birini oluşturmuştur. Onun padişahlık dönemi, dünyanın hemen her tarafında önemli olayların gerçekleştiği bir zamanda denk gelmiştir. Çünkü bu dönemde Amerika'nın keşfinden sonra Avrupa'da siyasi denge politikası oluşturulmuş, Reform hareketleri insan düşüncesinde yeni bir safha açmıştır. Fransa'da I. François (Fransuva) ve İngiltere'de VIII. Henry'nin hüküm sürdüğü, Papa X. Leo'nun sanat ve bilimlere yenileme hareketlerine öncülük ettiği, Şarlken'in yeni Hıristiyan mezhebine karşı direndiği, Andrea Gritti'nin Venedik Doc'u makamında olduğu, Vasili Ivanovich'in görkemli Rusya'nın temellerini atmaya hazırlandığı, 40 senelik hükümdarlığıyla I. Sigismund'un Lehistan'ın gücünü gözler önüne serdiği, Safevi Hanedanı'nın kurucusu, "İran'ın Kanunisi" olan Şah İsmail'in, Yavuz Sultan Selim tarafından vurulan darbenin altından kalktığı, diğer taraftan da Hindistan'da Moğol hükümdarlarının en ünlülerinden olan Şah Ekber'in, devletine, bütün Asya yöneticileri tarafından kendilerine örnek alınan bir temel oluşturduğu zaman gibi "en büyük" şeyleri etrafında toplamaya muktedir olmuş bir döneme tarih boyunca çok az rastlanır.

Süleyman, tarihe adlarını büyük ve altından harflerle yazdıran bu hükümdarların hepsiyle rekabet edecek bir şekilde ortaya çıkmıştır (Von Hammer Purgstall, 1992: 1-3).

Sultan Süleyman, yönettiği ordusuyla 13 sefere çıkmış, bir o kadar muharebede bulunmuştur; biri denizde diğeri karada olan devletin iki önemli yeri, Rodos ve Belgrad, daha saltanatının başlangıcında alınmıştır. 7 sene içinde Budin ve Bağdad elde edilmiştir. Ömrünün son demlerinde Ziget ve Gyula ona teslim olmuştur. Devlet-i 'Aliyye'nin sancakları Viyana ve Diu önünde parlanmış, sınırlar Van Kalesi'nden Estargon Kalesi'ne kadar genişletilmiş, Süleyman'ın sultanlığı Cezayir'e, Tunus'a, Trablus'a ve Habeş hududuna kadar ilerlemiştir (Von Hammer Purgstall, 1992: 526).

Kanuni Sultan Süleyman'ın ünü sadece seferleri ve zaferleriyle değil, koydurduğu kanunları ile devletini ve ordusunu zamanın gereklerine göre düzenlemesinde de görülmektedir (Uzunçarşılı, 1999: 419; Von Hammer Purgstall, 1992: 526). Zira Devlet, onun padişahlığında muazzam geniş bir hal almış, tabiatıyla çoğalan işlerin halledilmesi için memurlar tayin edilmiş, iyi bir idare oluşturulması için gayret sarf edilmiştir (Ahmet Cevdet Paşa, 2008: 46-47). İster Kapıkulu ocakları ister tımarlı sipahiler ve tersanesi olsun, ordusu ve donanması onun döneminde dünya ordu ve donanmalarının birincisi olmuş; toprak teşkilatı kanunları da onun zamanında oluşturulmuştur (Uzunçarşılı, 1999: 307, 419). Bu kanunlarla halka nasıl davranılacağını tanzim etmiş, babasının bütün hayallerini gerçekleştirmiş, hükümdarlığı Devlet-i Aliye'nin belki de en azametli, en kuvvetli dönemi olmuştur (Ahmet Cevdet Paşa, 2008: 46). Fatih Sultan Mehmed döneminde büyük bir devlet halini alan Osmanlı, XVI. yüzyılın ortalarına doğru idari, adli, iktisadi teşkilatı, bilimsel ve sosyal kurumlarıyla yüksek bir İslam medeniyetinin tüm özelliklerine sahip olarak tarih sahnesindeki yerini almıştır (Uzunçarşılı, 1999: 307).

Tüm bunlara ek olarak, İmparatorluğun başka bir safhası yoktur ki, sanat eserleri bakımından Süleyman ve II. Selim dönemi kadar bereketli olsun. Zira o, Osmanlı mimarisinin zirvesi olan Süleymaniye Camii ile ondan başka 12 cami yaptırmış, Justinyen Kemerlerini, Mekke'deki Zübeyde suyollarını, Kudüs binasını tamir ettirmiş, acil durumlarda İstanbul'da kullanılmak üzere depolanan tahılın, payitahta daha kolay ulaştırılması için Çekmece Köprüsü'nü yaptırmıştır (Von Hammer Purgstall, 1992: 499, 526). Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa siyasetinde oynadığı rol ve gösterdiği etki, o dönem Türkiye'ye çeşitli amaçlarla gelmiş olan kişilerin raporlarından ve anılarından rahatlıkla anlaşılmaktadır (Uzunçarşılı, 1999: 307). Kanuni Sultan Süleyman döneminde Avusturya ile uzun bir mücadele dönemi yaşanırken (Kurtaran, 2006: 28-38), Kral Ferdinand Sultan Süleyman'a sürekli elçiler göndererek diplomasi yolunu açık tutmaya çalışmıştır.

dönemiyle ilgili olarak bize bilgi veren yegane kaynaklardan biri Arap gezgin İbn Battuta'nın seyahatnamesidir (Köprülü, 1991: 16-18). Ona ek olarak yine II. Dönem Anadolu Beylikleri ve Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluş ve yükseliş dönemi hakkında bilgi veren seyahatname türü eserler arasında, önce Niğbolu Savaşı'nda Yıldırım Bayezid'e, sonra da Ankara Savaşı'nın ardından Timur'a esir düşen Johannes Schiltberger (Schiltberger, 1995: 29-33), Timur'a elçi olarak gönderilen İspanyol seyyah Ruy Gonzales de Clavijo (Clavijo, 2008: 8-11) ve yeni bir Haçlı Seferi için Doğu'daki durumu öğrenmek amacıyla zorlu bir yolculuğa çıkan, bu yolculuğunda II. Murat dönemi Anadolu hakkında önemli bilgiler veren Bertrandon de la Broquière örnek gösterilebilir (Broquière, 2000: 12, 16). Busbecq tarafından XVI. yüzyılın ikinci yarısında kaleme alınan mektupların da içinde bulunduğu, birer hatırat olma niteliğine sahip olan bu eserlerin en büyük önemlerinden biri, yazarlarının gördükleri ve içine girdikleri toplumların üyeleri tarafından büyük ihtimalle asla görülmeyecek şeyleri görmeleri ve bunları ortaya koymalarıdır (Kütükoğlu, 1998: 24-25).

Busbecq, ilk kez elçilik amacıyla Osmanlı ülkesine girdiğinde, padişahla görüşmek için Amasya'ya kadar bir yolculuk yapmış, hem İstanbul hem de bu yolculuk süresince gördüklerini dört mektupla kaydetmiştir. Bunun yanında elçilik yaptığı sekiz yıl boyunca diplomatik faaliyetlerine ek olarak çeşitli bitkiler toplamış, lale soğanlarının Hollanda'ya götürülmesini sağlamış iki yüzden fazla elyazması eseri toplayarak bunları Viyana imparatorluk kütüphanesine vermiştir (Eyice, 1992: 466-467). Busbecq'in kültür tarihinde sahip olduğu ağırlığa delil olarak Kanuni Sultan Süleyman'ın iki portresini ve İstanbul'un bir panoramasının yanında bu şehrin anıtlarını, günlük yaşantısını tablolarına aksettiren ressam Melchior Lorisch'in, XVI. yüzyıl Türkiye için önemli bir seyahatname kaleme alan Hans Dernschwam'ın da Busbecq'in elçilik heyetinde yer alması gösterilebilir (Arıkan, 1993: 114). Elçinin, arkadaşı Nicholas Michault'ya yazdığı, tarihleri 1 Eylül 1555 (Viyana'dan), 14 Temmuz 1556 (İstanbul'dan), 1 Temmuz 1560 (İstanbul'dan) ve son olarak 16 Aralık 1562 (Frankfurt'tan) olan dört mektupla o Türkiye konusunda en keskin gözlemlere sahip Avrupalı gözlemcilerden birisi olduğunu açıkça ortaya koymuştur. XVI. yüzyıl Osmanlı devlet yapısını, tarihini, yasalarını, hükümet organlarını, törelerini doğal bir şekilde gözler önüne sermiştir (Arıkan, 1984: 200-201).

Kültürel ve sosyal tarihe ek olarak tarihsel coğrafya alanında da büyük öneme sahip bu tür eserleri kaleme alanlara yönelik araştırmalar, yeni bir çalışma sahası açacak kadar önemlidir (Ortaylı, 1992: 271). Zira yetkin bir bilim insanının elinde, birkaç cümleden oluşan kısacık bir bilgi parçacığı bile son derece büyük bir önem kazansa da (Schiltberger, 1995: 20) bu tür eserler dikkatlice kullanılmalı, çok ciddi bir eleştiriden geçirilmeli, doğru yanlıştan, gerçek abartıdan ayırt edilmelidir (Kütükoğlu, 1998: 25).

Bu çalışmada Ogier Ghiselin de Busbecq'in, Mohaç Meydan Muharebesi'nden sonra Macaristan Kralı II. Lui'nin ölmesi, karısının da Kralın damadı olan

Avusturya Kralı Ferdinand'ın yanına kaçması ile başlayan ve Macaristan tahtına sahip olma düşüncesine kapılan Ferdinand'ın elçisi olarak Osmanlıya gelmesinin (Uzunçarşılı, 1999: 483-496) ardından burada ikamet ettiği süre içerisinde yazdığı mektuplar incelenecektir. Busbecq'in Osmanlı Devleti ve kendi ülkesi ile alakalı sosyal, siyasi, askeri vb. alanlarda yaptığı gözlemler ve mukayeseler çalışmanın temel problematğini oluşturmuştur.

I. Busbecq'in Osmanlı'ya Gelişi ve Şehir-Mimarî ile İlgili Gözlemleri

Kanuni Sultan Süleyman döneminde Osmanlı İmparatorluğu ile büyük bir mücadeleye girişen Avusturya, Osmanlı ile birçok kez makul bir antlaşma yapma zemini aramıştır. Kral Ferdinand, Osmanlı ile uygun bir antlaşma yapmak için İstanbul'a birçok kez elçilik heyetleri göndermiş fakat bir türlü istediği antlaşmayı yapamamıştır. 1522 Flander doğumlu Busbecq, 1554 tarihinde İngiltere elçilik kurulundaki görevinin dönüşünde Kral Ferdinand'ın emri ile topar İstanbul'a gönderilmiştir (Arıkan, 1984: 197-201; Busbecq, 2002: 5-6). İki defa İstanbul'a elçilik görevi ile gönderilen, 1562 yılında dönüşüne kadar toplamda iki defa Kanuni Sultan Süleyman'ın huzuruna kabul edilen Busbecq (Yıldırım, 2014: 115-122), sekiz seneye yakın bir süre Osmanlı'da kalmış, bu süre içerisinde Osmanlı ile ilgili birçok gözlem yapmış ve aynı zamanda Osmanlı ile Avrupa'yı karşılaştırarak çarpıcı değerlendirmelerde bulunmuştur.

Osmanlı sınırları içerisine giren Busbecq'in Avrupa'dan farklı olarak dikkatini çeken konuların başında şehir ve mimari yapıların sadeliği ve basitliği gelir. Buna bakımsızlığı da ekleyebiliriz. Peşte'ye gelen Busbecq buradaki derme çatma ve bakımsız yapıların karşısında bir hayli şaşırmıştır. Buradaki binaların bakımsız ve basit olmasında askerlerin az para alması önemli bir sebep olsa da asıl sebep bu değildir. Bu şehirdeki Osmanlı askerlerinin yaşadıkları yerlerin fiziki şartlarıyla ilgilenmemelerinin önemli bir sebebi inançlarından ileri gelmektedir. Busbecq'in ifadesi şu şekildedir: "...Koca binaların üst katlarıyla hiç ilgilenmiyor, oralarını irili ufaklı farelere bırakıyorlar. Bu gibi dünyalık şeylere ehemmiyet vermek onlara göre gurur ve azamet nişanesidir. Onlara bu dünyada sonsuzluk arıyormuş gibi geliyor." Busbecq Türklerin kendi evlerini dünyadaki misafirhane olarak gördüklerini, bundan dolayı Türkiye'de büyük bir eve sahip bir adam bulmanın zor olduğunu söylemiştir (Busbecq, 2002: 12-13).

Elçi, yolda görüp kaldığı kervansaray ve hanları, mimarî yapılarıyla beraber anlatmayı ihmal etmemiştir. Niş'te bir kervansarayda kalan Busbecq, buranın çok amaçlı olmasının yanında son derece sade ve mütevazı bir yer olduğunu söylemiştir. Busbecq, kaldığı hanlardan da bahsederek buradaki odaların çok büyük olduğunu ve din, dil, ırk ayrımı yapılmadan kapılarının herkese açık olduğunu, yemek olarak da etli bulgur pilavının verildiğini söylemiştir. İlk etapta yemeklerin basitliği karşısında şaşırın ve yemekleri reddeden Busbecq, yemekleri tattıktan sonra bu fikrinden vazgeçmiştir. Zira yemekler ona çok lezzetli gelmiştir. Hanlarda yolcuların bedava üç gün kalabildiklerini, üç

günün sonunda ise gitmeleri gerektiğini, zira Türklere göre misafirliğin üç güne kadar olduğunu söylemiştir (Busbecq, 2002: 17-19).

İstanbul'a uzaktan bir bakış atan Busbecq'e göre buranın doğal güzelliği dünyanın hiçbir yerinde yoktur. Bu eşsiz güzelliğe rağmen buranın bakımsızlığından ve Müslümanların elinde olmasından bir hayli kederlenmiştir (Busbecq, 2002: 22). İstanbul'un Avrupa yakasında gezen Busbecq, bir kez daha şehre hayran kalarak "Tanrı sanki burasını dünyanın baş şehri olsun diye yaratmıştır" sözleriyle hayranlığını ifade etmiştir (Busbecq, 2002: 31).

Daha önceki mektuplarında İstanbul'un doğal güzelliği karşısında ne kadar etkilendiğini gizleyemeyen Busbecq, İstanbul'un Müslümanların elinde olmasından dolayı duyduğu derin acıları üçüncü mektubunda şu sözler ile dile getirmiştir: "... İstanbul öyle bir şehir ki harap, eski şaşaa ve ihtişamından eser kalmamıştır. Vaktiyle Romanın sahibi olan İstanbul şimdi alçakça bir esaret altında... İçinde ezici bir acı duymadan, mukadderatını, cilvelerini düşünmeden İstanbul'u kim seyredebilir?" Busbecq Osmanlı'nın gücünü yakından görünce aynı durumun geri kalan Avrupa şehirlerinin başına gelebileceği endişesini derinden hissetmiştir (Busbecq, 2002: 90).

Osmanlı sınırları içerisine girmesi ile Busbecq'i şaşkırtan durum, Osmanlıdaki mimarî yapıların basit-mütevazı olması ve çoğu yapının bakımsız olmasıdır. Avrupa'dan farklı olan bu durumun oluşmasında temel sebep devlet idaresi ve Müslüman tebaanın hayata bakışlarının Avrupa'dan farklı olmasıdır ki bu durum sahip oldukları inançtan kaynaklanmaktadır. Busbecq'in de yukarıda ifade ettiği gibi Müslümanların hayata bakışları Batı'dan farklı olmuştur. İhtişam, konfor, zenginlik gösterisi, Avrupa tarzı ihtişamlı saraylar vb, Müslüman Osmanlı için bir amaç olmamış ve bu tür şeylere de ehemmiyet verilmemiştir. Osmanlı Devlet'in gücüne karşılık evlerinin, kıyafetlerinin, yemeklerinin sadeliği ve mütevazılığı Busbecq'i birçok kez şaşkırtmıştır.

II. Asker, Ordu, Liyakat, Asalet, Düzen ve Disiplin İle İlgili Gözlemler

Busbecq, Osmanlı topraklarına girdikten sonra Macaristan'da dünyaya nam salmış olan yeniçerilerle ilk defa burada karşılaşmıştır. İmparatorluğun birçok yerinde bu askerlerin düşmana karşı garnizon görevini görmeleri yanında gayrimüslimlerin de emniyet içinde yaşamaları için görev yaptığını belirtmiştir. Yeniçerilerin kıyafetlerini şöyle betimlemiştir: "Yeniçeriler topuklarına kadar uzun bir giysi giyerler; başlarındaki, bir kaputun kolundan ibarettir. Serpuşun bir kısmı başlarını örter, bir kısmı da arkalarına sarkar (Busbecq, 2002: 11-12)".

Busbecq kendisini ziyaret eden yeniçerilerin son derece saygılı ve düzenli olduklarını belirtmiştir. Busbecq, hal ve hareketleri karşısındaki şaşkınlığını şöyle ifade etmiştir:

“Kapının önünde ellerini göğüslerinin üstünde bağlayarak, gözlerini yere dikerek, öyle vakur, asil, hareketsiz ve hürmetkâr bir vaziyette ayakta dururlar ki bunları gören asker değil de, rahip zanneder. Bana bunların yeniçeri olduklarını söylemelerdi, Türklerin din adamları yahut tarikat dervişleri sanacaktım. Hâlbuki bunlar bütün dünyayı titreten, gittikleri yerlere dehşet saçan o meşhur yeniçerileriydi” (Busbecq, 2002: 11-12).

Busbecq, Osmanlı ordusunun sefere çıkarken erzak ve silahların kırk bine yakın deveyle taşındığını, yapılacak seferin İran tarafına yapılması halinde bölge halkının Osmanlı ordusu gelmeden bölgeyi yakıp yıkmalarından dolayı ordu için hububat ağırlıklı erzakın beraber götürüldüğünü ve askerlere ölmeyecek kadar eşit dağıtıldığını belirtmiştir. Bu durum süvariler için geçerli değildir. Onlar yanlarında getirdikleri un, yağ, tuz ve baharatı bir kapta karıştırıp kaynatırlar ve günde birkaç defa yerler. Zor zamanlarda beygir eti kurutulup toz haline getirilmiş, sığır eti de tüketilmiştir (Busbecq, 2002: 77).

Elçinin gözlemine göre atlarını kaybeden askerler, atların eyerlerini alarak sultanın geçeceği yola gelip iki sıra halinde dizilmektedir. Askerlerin yaya kaldıklarını bu halden anlayan Sultan da onlara gerekli yardımda bulunmaktadır. Bu durum karşısında Busbecq, Osmanlı askerlerinin çok büyük zorluklara katlandıklarını ve “sabrın sonu selamettir” kaidesini akıllarından çıkarmadıklarını belirtmiştir. Buna karşı Avrupa askerlerinin hiçbir sıkıntıya katlanmadıklarını, yemek beğenmediklerini, sıkıntılı durumlarda isyan ettiklerini ve böylece kendi sonlarının kendileri tarafından hazırlandığını söylemiştir. Busbecq, Osmanlı ordusuyla kendi ordularını dehşet içinde karşılaştırmıştır. Mektubunda yazdığı şu satırlar durumu çok açık bir şekilde gözler önüne sermektedir: “Türklerin sistemlerini kendi sistemimizle karşılaştırdığım zaman, geleceğin başımıza getireceğini düşünerek tir tir titriyorum. Akıbetimizden korkuyorum. Ordulardan, taraflardan biri galip gelecek payidar olacak var. Harpte tecrübe ve tatbikat var. Güngörmüş, daima zafer marşları söylemiş asker var. Sabır var, tahammül var, düzen ve disiplin var.. İman var (Busbecq, 2002: 77-78).”

Osmanlı ordusunun üstün niteliklerini saydıktan sonra kendi ordularının zaafalarını şu şekilde yazmıştır: “Bizim cephemizde ise genel fukaralık, özel israf, sarsılmış iman, bozulmuş maneviyat, çürümüş kuvvet, tahammülsüzlük, atalet var. Askerlerimiz serkeştir, zabitlerimiz zalim ve aç gözlü; disiplini küçümsüyoruz. Sebat yok, sarhoşluk, serkeşlik, sefalet, sefahat alabildiğine... Bunlardan daha elim ve daha vahim olan Türkleri zafere, şana ve şerefeye, bizim hezimete, rezalete alışmış olmamızdır. Bu gidişle neticenin ne olacağı hakkında artık tereddüt caiz mi? (Busbecq, 2002: 78)”

Elçi, Osmanlı Devleti arkasındaki İran tehlikesini bertaraf ettikten sonra ordularının yönünü Avrupa’ya çevireceklerini ve sonlarının çok korkunç olacağını büyük bir keder içinde belirtmiştir.

Busbecq, Osmanlının askerlerinin sağlığına çok dikkat ettiğini ve soğuk havaya karşı onları korumaya çalıştıklarını, askerlerin de kendi hayatlarını korumak için mücadele verdiklerini belirtmiştir. Ayrıca Türklerin soğuktan fazlasıyla korktuklarını ve yazın dahi üç kat çamaşır giydiklerini de gözlemlemiştir (Busbecq, 2002: 78-79).

Ordunun kullandığı silahları anlatan Busbecq, Yeniçerilerin hafif silahlar kullanarak göğüs göğse savaşmadıklarını ve tüfek kullandıklarını, düşmana çok yaklaşıldığı zaman ise Yeniçeriler ve diğer kuvvetlerin zırh giydiğini belirtmiştir. Osmanlı askerlerinin, zırh ve silahların kendilerine uygun olsun veya olmasın, büyük bir cesaretle ve maharetle savaştıklarını, st üste gelen zaferlerin onlara büyük bir güven ve tecrübe kazandırdığını ve bunun neticesinde piyade ve süvarilerin olağanüstü bir şekilde yer değiştirerek mevcut hale hemen uyum sağladığını gözlememiştir. Onların bu üstün uyum sağlama becerilerini Romalılara benzetmiştir. Kendisi, Osmanlı'nın askeri tecrübelerinin onları başarıya, kendilerini de başarısızlığa ittiğini belirtmiştir (Busbecq, 2002: 79-80).

Avusturya elçisinin ateşli silahlar konusunda da ilgi çekici bir gözlemi vardır. O, Avrupahların kullandığı tüfeklerin Rüstem Paşa tarafından bir grup askere verildiğini fakat Osmanlı askerlerinin bu silahı kullanmak istemediğini, bununla beraber bozulan silahları tamir edecek kimselerin de bulunmadığını belirtmiştir (Busbecq, 2002: 87-88).

Busbecq, Türklerin henüz 7-8 yaşında iken ok atma eğitimine başladığını ve bu eğitimin on iki sene kadar sürdüğünü ve bunun neticesinde ok atma alanında büyük maharet gösterdiklerini belirtmiştir ve eklemiştir: "Bir Türk uzun çalışmalardan sonra en sağlam okla kirişi kulağının ardına kadar gerebilir... Talimlere mahsus Türk okullarında öyle usta ok atanlar vardır ki kalkanların üzerindeki beyazın etrafını isabetli vuruşlarla çevirirler... (Busbecq, 2002: 90)"

Busbecq, Türklerin bayramlarda Beyoğlu bölgesinde geniş bir alanda toplanıp sıra sıra ve bağdaş kurarak oturduklarını gözlemlemiştir. Türklerin her hareketten evvel dua ettiklerini ve bunun ok atma yarışlarında da geçerli olduğunu söylemiştir (Busbecq, 2002: 91).

Kanuni Sultan Süleyman'ın bulunduğu karargâha giderek üç ay kadar bu kararghi gezme firsatı da yakalayan Busbecq, burada gördüklerini ayrıntılı bir şekilde kaydetmiştir. Osmanlı ordusu içerisinde gezdiği sürece, şahit olduğu durumlar karşısında hayretler içerisinde kalmıştır. Kendi ülkesinin ordusunu yerip Osmanlı ordusunu öven Busbecq, Osmanlı ordusundaki düzen ve disiplinini Avrupalılarınki ile karşılaştırarak şu gözlemlerde bulunmuştur:

"...Her tarafta tam bir huzur hüküm sürüyordu. Ne kavga ne münakaşa, ne gürültü ne patırtı, hiçbir şeye tesadüf edilmiyordu. Hiçbir türlü, hiçbir şekilde zor ve şiddet hareketleri de görülüyordu. Bundan başka her taraf tertemizdi. Ne gübre yığınları vardı, ne süprüntü birikintileri... Göze, burna kötü gelecek, fena kokacak hiçbir şeye tesadüf etmedim. Bu gibi şeyleri Türkler yakıyorlar yahut da gömüyorlar; karargâhları tertemiz, görülmeye ve övülmeye değer. Bizim askerlerimiz arasında olduğu gibi burada hiçbir yerde sarhoşluk, cümbüş, kumar vs. gibi hiçbir şeye tesadüf edemezsiniz. Türkler kâğıt ve zar oyunu bile bilmezler... Türkler cenk meydanlarında ölenlerin doğrudan cennete gittiklerine inanırlar... (Busbecq, 2002: 106)"

Busbecq, askerin ne yiyip içtiğini de çok merak etmiş ve bunun için ordunun içinde gezmeye başlamıştır. En az dört bin yeniçerinin olduğu karargâha ait salhanede en fazla 4-5 koyun görmüş ve bu kadar az etin bu kadar çok askere nasıl yeteceği konusunda hayretle soru sormaya başlamıştır. Kendisine, askerlerden pek azının et yediği ve yiyeceklerin genelde İstanbul'dan getirildiği cevabı verilmiştir. Busbecq, bir yeniçerinin yemek yiyişine tanıklık ederek Osmanlı ve Avrupa askerlerini karşılaştırarak şu çarpıcı gözlemlerde bulunmuştur:

"...Yediği, tahta bir kabın içine şalgam, sarımsak, havuç ve hıyardan ibaret bir salata idi. İçine sirke ve tuz ekilmişti. Türkler, yemeğin lezzeti aklıktır diyorlar. Ne kadar doğru... İnsan, sülün ve kekligi böyle iştahla yemez. Türkler sudan başka bir şey içmiyorlar. Bu bütün canlıların ortak içkisi... Onların, bizim perhize tesadüf eden, Ramazanları yakın olduğu için bu tarz yemek yemelerine daha fazla şaşım. Bizde bu mevsimde karargâhlarda değil, en sakın şehirlerde bile genel bir eğlence, velvele, sarhoşluk ve çılğınlık hüküm sürer. Onun için senenin bu mevsiminde resmi bir iş için memleketimizi ziyaret etmiş olan Türkler memleketlerine dönünce Hıristiyanlara bazı zamanlar topyekûn çıldırdıklarına dair hikaye anlatırlarsa hiç şaşırılmamalıdır (Busbecq, 2002: 105-107)."

Osmanlı sınırları içerisine giren Busbecq'in dikkatini çeken konuların başında liyakat, asalet, düzen ve disiplin konuları gelir. Yazdığı mektupların büyük bir kısmında Avrupa ile Osmanlı'yı karşılaştırırken, Osmanlı'nın bu konularda çok üstün bir meziyete sahip olduğunu, bu üstün meziyetlerin Avrupa'da bulunmadığını ve Osmanlı'nın muazzam bir güce ulaşmasının altında bu konularda gösterdiği hassasiyetin yattığını belirtmiştir. Avrupa ve Osmanlı'nın karşılaştırılmasındaki can alıcı konuların en önemlisi bunlardan oluşmaktadır.

Henüz Bulgaristan'da iken önemli ailelerin kızlarının, köylüler ve çobanlarla evlendiklerini görünce bir hayli şaşırmıştır. Osmanlı'da asaletin hiçbir önemi olmadığını "Türkler kendi aralarında bile şahsi meziyet ve liyakatten başka bir şeye kıymet vermezler" sözleriyle anlatmıştır (Busbecq, 2002: 21).

Busbecq, Kanuni Sultan Süleyman'ın huzuruna ilk defa çıkarıldığında, gördüğü manzaradan çok etkilenmiştir. Birçok idari ve askeri sınıftan kişinin aynı anda, bir arada büyük bir düzen içerisinde bulunduğunu görmüştür. Şu ifadesi Osmanlı ile Avrupa arasındaki farkı net bir şekilde ortaya çıkartmaktadır:

“...Bu koca mecliste tek bir kişi yoktu ki sahip olduğu konumu ve rütbeyi kendi liyakat ve cesaretine borçlu bulunmasın. Hiç kimse filanın neslinden, filan falanın soyundan gelmiş olmak dolayısı ile diğerlerinden yüksek bir mevkie çıkamaz. Herkesin vazife ve memuriyeti ne ise ona göre itibar edilir. Bundan dolayı, Türkler arasında merasimle üstünlük kavgası yoktur. Herkesin ifa ettiği vazifeye göre tayin edilmiş bir mevki vardır. Herkese Sultan bizzat memuriyet ve vazifesini tevcih eder. Bunu yaparken ne zenginliğe, ne anadan doğma, babadan gelme asalete bakar, ne de boş ricalara istihramlara, tavsiyelere. Bir adayın sahip olabileceği, nüfuz ve şöhreti hiç nazarı itibara almaz. Yalnız liyakatle dirayete bakar, karakter arar, fikri kabiliyet ve istidadı düşünür. İşte herkes istidat, kabiliyet ve bilgi, ahlak ve karakterine göre bir işe tayin edilir. Türkiye’de herkes kendi mevki ve istikbalinin kurucusudur. En yüksek mevkilere çıkmış olanlar, çoğu zaman çobanlıktan yetişmişlerdir. Bunlar böyle küçük yerlerden, aşağılardan gelmiş olmaktan utanmak şöyle dursun, aksine bununla iftihar ederler. ‘Ben ne idim. Çalışkanlığım, doğruluğum sayesinde ne oldum!’ derler. Bugünkü mevki ve ikballerini atalarına ne kadar az borçlu iseler, iftihar etmekte kendilerini o kadar haklı görürler. Türkler, insanlarda meziyetin babadan oğla irs yoluyla intikal ettiğine, bir miras gibi elde edildiğine inanmazlar. Bunun kısmen Allah’ın bir ihsanı, kısmen de çalışmanın zahmetin, gayretin ödülü telakki ederler (Busbecq, 2002: 42-43).”

Busbecq, Osmanlı’da bu ölçüler dışında herhangi bir makama gelmenin mümkün olmadığını; kötü karakterli, tembel ve bilgisiz olanların yüksek mevkilere çıkamayacağını belirtmiştir. Osmanlı’nın sınırlarını durmadan genişletmesini ve güçlenmesini bu hassasiyetine bağlamaktadır (Busbecq, 2002: 42-43) ki bu tespitinde son derece haklıdır. Busbecq’in Osmanlı’da gördüğü bu ölçütleri, hiç şüphesiz dünyadaki hangi devlet uygularsa uygulasin, büyük başarılarla ulaşması çok daha rahat olur.

Busbecq, Osmanlı’nın bu yüksek meziyetlerine karşılık Avrupa’nın tam tersi bir tavır sergilediğini ve geri kalmasını da bir nevi bu duruma bağlamıştır. Zira Avrupa’nın durumunu şöyle özetlemiştir: “Bizim tatbik ettiğimiz hükümler ise aksinedir. Bizde şahsi liyakat ve iktidara yer verilmez. Her şey bizde doğuşa bağlıdır. Yüksek mevkilere getirilecek adamlar, hangi nesilden gelmişler, ona bakılır” O, mektupta arkadaşına bu konuların aralarında gizli kalmasını da tembihlemiştir (Busbecq, 2002: 42-43).

Busbecq, devlet ve ordu erkânının düzen ve disiplini karşısında da hayranlığını dile getirmiştir. Avrupa’da birkaç kişi bir araya gelince çıkan gürültü ve kargaşadan büyük rahatsızlık duyulduğunu, buna karşı Osmanlı’da herkesin kendi yerinde sessiz ve sakin bir şekilde kendisine bildirilen düzen içinde beklediğini söylemiştir. Yeniçerilerin disiplini karşısında hayranlığını şöyle dile getirmiştir: “...En çok göze çarpan, miktarları bini aşan yeniçerilerdi. Bunlar diğer kuvvetlerden ayrı bir mevkide duruyorlar, uzun bir saf teşkil ediyorlardı. O kadar sessizdiler ki yanımda oldukları halde acaba bu adamlar ölü mü, diri mi diye şüpheye düşüyordum. Sanki birer heykeldirler” (Busbecq, 2002: 44).

Busbecq, 1560 yılında yazdığı üçüncü mektubunda orduya maaşlarının büyük bir titizlikle verildiğini, bunun yanında iltimasa büyük bir düşmanlık beslendiğini ve iltimasa karşı tedbir, zekâ, ahlak ve dirayetleriyle durduklarını anlatmıştır (Busbecq, 2002: 79).

Avusturya elçisinin üçüncü mektubunda yazdığı önemli bir bölüm Kanuni'nin de içinde bulunduğu Ramazan Bayramı namazı ve hutbe bölümüdür (Çetin, 2010: 30). Sultan Süleyman'ın, devlet erkânının ve ordunun beraber ifa ettikleri bayram namazı ve hutbe, Busbecq tarafından büyük bir hayranlıkla izlenmiştir. Törendekilerin disiplini ve kutsallarına gösterdikleri yüksek saygı şu carpıcı ifadelerle yazılmıştır:

"...Herkes derin bir sessizlik içinde duayı idare eden zatın sesini dinliyordu. Cemaat saf saftı. Her safın belli bir vaziyeti vardı. Saflar açık sahada sıra sıra sağlam kalelere benziyordu. Paşalar Sultan'ın yakınlardaki saflarda idiler. Bütün ordu aynı parlak üniformayı taşıyordu. Serpuşları, kar gibi beyazdı. Çeşitli renkler güzel bir ahenk teşkil ediyor, göze çok hoş görünüyordu. Bu insanlar, o kadar sessiz ve hareketsiz duruyorlardı ki sanki toprağa tespit edilmiş, kök salmış gibi idiler. İmam, Muhammed'in adını zikrettiği zaman dizlerinin üzerine eğildiler. Allah'ın ismi geçtiği vakit, derin bir tapınma hissi ve vecdi ile yerlere kapandılar (Busbecq, 2002: 110-111)."

Busbecq Türklerin dine karşı çok fazla hürmetkâr ve hassas olduklarını ve özellikle dini ibadetler ile meşgul iken zihinlerinin en ufak başka bir şeyi dahi düşünmesini doğru bulmadıklarını belirtmiştir (Busbecq, 2002: 110-111).

III. Toplum, İnanç, Adet, Günlük Yaşam ile İlgili Gözlem ve Karşılaştırmaları

Avusturya Kralı Ferdinand tarafından Osmanlı'ya gönderilen Busbecq (Yazıcı, 2006: 76), Avrupa'dan farklı olarak Osmanlı toplumunun günlük hayatı, inanışları ve adetleriyle ilgili gözlemlerini mektuplarında anlatmış fakat, Osmanlı sınırlarına girdikten sonra ilk olarak şarapsızlık sıkıntısını dile getirmiştir (Busbecq, 2002: 19).

Elçi, özellikle Kanuni'nin yaşlanmaya başlamasıyla maneviyata daha çok ağırlık verdiğini ve bu nedenle bir fermanla İstanbul'da şarabı kesin olarak yasakladığını belirtmiştir. Bu fermanın gayrimüslimleri çok yakından ilgilendirdiğini, zira onların su içmeye alışkın olmadıklarını ve paşalara bir çare bulmaları için başvurduklarını belirtmiştir. Paşalar, surların dışından sessizce şarap almalarına izin verse de gayrimüslim halkın durumu daha farklı olmuştur. Sultanın geçeceği yol üzerine bahçelerindeki asmaları sökerek yola koyan Rumlar Padişahın böylece kendilerine izin verebileceğini düşünmüşlerdir. Bu durumu gören Sultan Süleyman, gayrimüslimlerin şikâyetlerine karşılık şu cevabı vermiştir:

"Fena yapıyorsunuz, maksadımı iyi anlamamışsınız. Ben şarap içilmesini yasakladım, üzüm yenmesini değil... Üzüm Allah'ın insanoğluna ihsan buyurduğu nimetlerin en mübareklerindenidir. Üzümü taze taze yemenizde hiçbir engel yoktur. Suyunu kaplar içinde saklayarak onlardan istifadeyi zararlı icatlarınızla ihlal etmedikçe her şey yapabilirsiniz. Elmadan şarap yapılmıyor diye elma ağaçlarını söküp atmak mı lazım? Vazgeçin bu işten serserim herifler. Size gayet nefis meyveler veren bu çubuklara dokunmayınız (Busbecq, 2002: 123-124)".

Busbecq, mektubun başında Türklerin karakterleriyle ilgili günümüzde de yaygın olan bir hakikati bu tarihte tespit etmiştir. Türklerin son derece iyi kalpli olmalarına rağmen her zaman aşırılığa kaçtıklarını, sevdikleri zaman dostlarını çok sevdiklerini, tam tersi kızdıkları zaman da çok sert olduklarını gözlemlemiştir (Busbecq, 2002: 7).

Busbecq'in canını sıkan bir diğer durum güneş doğmadan kalkma zorunluluğudur. Bu durumun şarap yokluğundan daha beter olduğunu, uykularının sık sık uyandırılma münasebetiyle kesildiğini belirtmiştir. Türk kılavuzlarının bazen ay ışığına aldanarak gece yarısı onları uyandırdığını, zira kılavuzlarında vakti gösterecek bir saat olmadığını söylemiştir. Müezzinlerin su saatlerini kullandıklarını belirten Busbecq, güneşin doğmasına yakın bir zamanda müezzinlerin ezan okuyarak halkı ibadete davet ettiğini ve bu durumun günde beş defa tekrar ettiğini anlatmıştır (Busbecq, 2002: 20)¹.

İstanbul'da gördüğü nergis, sümbül ve lale gibi birçok çiçeğe hayran kalan Avusturya elçisi, bunların Avrupa'ya gitmesine de öncülük etmiştir. Türklerin çiçeklere çok düşkün olduğunu bunlara büyük paralar harcamaktan çekinmediklerini kaydetmiş, aynı zamanda Türklerin gül yapraklarının yere düşmesine izin vermediğini, zira gülün Hz. Muhammed'in terinden doğduğuna inandıklarını söylemiştir. Dikkat çekici diğer bir durum da kâğıda karşı gösterilen hassasiyettir. Duvar deliklerinin kâğıt parçaları ile dolu olduğunu gören Busbecq, bu durumu soruşturmuştur. İlk başta cevap alamasa da bu durumu şöyle izah etmiştir: "Sonradan Türklerle sıkı fıkı dost olunca anladım ki Türkler kâğıda çok hürmet ederler, zira kâğıda Allah'ın ismi, Allah kelamı yazılabilmemiş. Onun için Türkler kâğıt parçasının yerde sürünmesine tahammül edemezler. Nerede görürlerse alır duvar deliklerine koyarlar." Elçi, hizmetindeki birinin bu duruma dikkat etmediğini, Türk kılavuzların da bu duruma çok kızarak ona, sanki cinayet işlenmiş muamelesi yaptıklarını söylemiştir. Busbecq, Türklerin Kur'an'a karşı gösterdikleri büyük hassasiyeti batıl inanç olarak nitelendirmiş ve Kur'an'a yanlışlıkla dahi basılmasının onlar için en büyük cinayet sayıldığını belirtmiştir (Busbecq, 2002: 22-23)².

1 Konu ile ilgili bkz.: Kurz, Otto (2005), *Sultan İçin Bir Saat Yakındoğu'da Avrupa Saat ve Saatçileri*, çev. A. Özdamar, İstanbul: Kitap Yayınevi.

2 Batılı seyyahlar birçok konuda bilgisizliğin de etkisi ile yanlış yargılara varmışlardır. Konu ile ilgili bilgi için bkz.: Çetin, Firdevs (2011), "XVI. Asır Alman Seyyahlarında Osmanlı (Türk) Toplumuna Dair Bilgisizlik ve Tarihi Önyargılar," *Sosyal Bilimler Dergisi*, 1, (1), ss. 39-58.

Busbecq Osmanlı'daki Müslümanların istiridyeye, yengeç, salyangoz, kurbağa ve diğer kabuklu hiçbir hayvanı, inançları gereği yemediklerini, özellikle kabuklu hayvanların etinden çok uzak durduklarını belirtmiştir. Domuz konusuna da değinen elçi, Müslümanların domuz ve domuz etinden nefret ettiklerini, zira İslamiyet'te domuz eti yenmesinin yasak olduğunu, buna karşılık kendilerinin domuz etinin yenmesinde bir beis görmediklerini belirtmiştir (Busbecq, 2002: 70-71).

Tarihi eserlerin korunması konusunda Türklerin genel olarak çok fazla hassasiyet göstermedikleri devamlı konuşulan bir durumdur. Bununla beraber Müslümanların heykellere karşı olan tavırları da bilinmektedir. Kanuni döneminde Türklerin heykel ve mezar taşlarına karşı olan tavırlarına değinen Busbecq bu bölümde kendisinin de şahit olduğu bir durumu şaşkınlıkla şöyle anlatmıştır: "... Biz oradayken hemen hemen bozulmamış, silahlı bir askeri temsil eden heykel bulmuşlardı. Çekiçle hemen heykeli parçalayıverdiler. Buna sıkıldığımızı görünce işçiler bize güldüler, yani ona tapacak yahut önünde diz çöküp dua edeceğimizi sordular." Busbecq, bu bölümde Türklerin büyük taşlar getirterek akrabalarının mezarlarına koyduklarını ve cesetlerin ortaya çıkmaması için derine gömdüklerini belirtmiştir (Busbecq, 2002: 36-37).

Avusturya elçisi, Türklerin giyim rengi olarak yeşili tercih ettiklerini gözlemlemiştir. Bu rengin Hz. Muhammed tarafından giyilen bir renk olması nedeniyle, Müslümanlar için yeşil renk Peygamberin sünneti olarak görülmüştür. Avrupa'da siyah rengin sıklıkla giyimde tercih edildiğini belirten Busbecq, Türklerin siyah rengi hiç sevmediklerini ve uğursuz saydıklarını, paşaların kendilerini siyah renkli elbiseler ile gördükleri zaman hayrete düştüklerini ve şikâyetçi olduklarını kaydetmiştir. Türkiye'de hiç kimsenin siyah elbise ile dışarı çıkmadığını da eklemiştir. Yeşil rengin kibarlık alameti olduğunu belirten elçi, yeşil rengin harp zamanında ölüm işareti olarak kabul edildiğini gözlemlemiştir. O, bu ve buna benzer Türk adetlerini batıl inanç olarak nitelemiştir (Busbecq, 2002: 39).

Busbecq, Osmanlı devlet adamlarının tören sırasında giydikleri kıyafetleri görünce şaşkınlık ve hayranlığını gizleyememiştir. Osmanlı ve Avrupa kıyafetlerini karşılaştırmış, Osmanlının kıyafetlerini çok beğenirken Avrupalıların giydiği kıyafetleri ise eleştirmiştir. Kıyafetler ile ilgili şu gözlem ve kıyasları bir hayli ilginçtir:

"Şimdi siz benimle birlikte geliniz. Sarıklı başlardan oluşan bu kalabalığa gözlerinizi çeviriniz. Hepsi bembeyaz, tertemiz ipeklilere sarılmışlar. Çeşit çeşit, renk renk, pırıl pırıl giysiler. Her tarafta, altın, gümüş, lâl, ipek ve saten parıltısı... Manzara-yı anlatmak imkânsız. Her türlü tasvirin ve benzetişin üstünde bir hâl... Gözlerim şimdiye kadar böyle bir manzara görmemişti! ... Fakat bu servet ve ihtişam içinde dahi büyük bir sadelik ve iktisat göze çarpıyordu. İşgal ettikleri mevki ne olursa olsun herkesin giysisi aynı biçimde idi. Teferruattan, lüzumsuz işlemlerden ari idi (Busbecq, 2002: 43-44)".

Busbecq, bu övgülerinden sonra kendi kültürünün giyim tarzını eleştirip tekrar Türklerin giysilerini övmüştür. Çok ilginçtir ki onun 1555 yılında eleştirdiği Avrupalıların kıyafeti, günümüzde Türk toplumu tarafından büyük bir beğeni ile tercih edilmektedir. Avusturya elçisinin 1555 yılında yazdığı çarpıcı ifadeler şu şekildedir:

"... Hâlbuki bizim elbiselerimizde sadelikten eser yoktur. Teferruat içinde boğulmuş, lüzumsuz işlemler elbisenin maliyet fiyatını çok yükseltmiştir. Dayansa bari, ne gezer. Bizim elbiselerimiz çok pahalıya mal olur, üç gün içinde de bozulur. Türklerin giysileri uzundur; topuklarına kadar iner. Bu biçim giysiler yalnız gösterişli olmakla kalmıyor insanın boyunu da uzun gösteriyor. Bizimkiler o kadar kısa ve dardır ki, insanın vücudunun biçimini meydana çıkartıyor. Vücudun girintisi çıkıntısı hep dışarıda. Bunları gizlemek her bakımdan daha iyi olurdu şüphesiz... Sonra bizim elbiseler insanı göstermiyor da... Bir cüce manzarası veriyor (Busbecq, 2002: 44)".

Busbecq, 1560'da yazdığı üçüncü mektubunda Osmanlı'daki kadınlardan kısa bir şekilde bahsetmiştir. Türk kadınlarının çok yüksek bir ahlak seviyesine sahip olduklarını ve iffetlerine dünyada en çok Türk kadınlarının önem verdiğini gözlemlemiştir. Kadınların ancak zorunlu bir durumda dışarıya ve peçeler içerisinde çıkabildiklerini, vücutlarının hiçbir yerinin erkekler tarafından görülmediğini ve güzel bir kadının erkeğe görünmesini doğru bulmadıklarını kaydetmiştir. O, klasik boşanma sebeplerini saydıktan sonra kadının erkeğe nazaran boşanmak istediğinde şartların daha ağır olduğunu da söylemiştir. Zengin erkeklerin cariyelerin idaresini hadım edilmiş kişilere bıraktıklarını da anlatmıştır (Busbecq, 2002: 82)³.

Busbecq, mektubunun bu bölümünde Avrupa'dan farklı olarak Osmanlı'nın temizliğe verdiği önemi yinelemiştir. Osmanlı'da vücut kirliliğinden nefret edildiğini, bunun neredeyse bir suç sayıldığını ve bu nedenlerden dolayı Türklerin sık sık yıkandıklarını belirtir. Bundan dolayıdır ki Osmanlı'da birçok özel ve halk hamamları olduğu mektupta açık bir şekilde ifade edilmiştir (Busbecq, 2002: 82-83).

Busbecq'in Osmanlı toplumunda Avrupa'dan farklı olarak gördüğü bir diğer konu da hayvanlara karşı gösterilen sevgi ve şefkattir. Türklerin özellikle çaylaklara, şehrin temizliğinde çok fazla faydaları gördüğünden dolayı, şefkatli ve merhametli davrandıklarını ve bu duygulara karşılık çaylakların insanlara bir hayli alışık olduklarını gözlemlemiştir. Türklerin atlara çok büyük önem verdiğini, onlara son derece yumuşak davrandıklarını, tepen veya ısırın bir hayvana burada rastlanılmadığını belirtmiştir. Buna karşılık Avrupa'da atlara

3 Türk kadınlarının ne kadar namuslu ve iffetli oldukları, İtil Bulgarlarına gerçekleştirdiği seyahatini X. yüzyılda kaleme alan İbn Fadlan'dan, [İbn Fazlan (2011), *Seyahatname*, çev. Ramazan Şeşen, İstanbul: Bedir Yayınevi] XX. yüzyılda Anadolu'daki Türkmenleri araştıran Ali Rıza Yalman'a (Yalkın) kadar [Yalman (Yalkın), Ali Rıza (1977), *Cenupta Türkmen Oymakları*, II, haz. Sabahat Emir, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi] yerli yabancı herkes tarafından övülmüştür.

bağırıp sövüldüğünü ve dövüldüğünü, hayvanların bu nedenle insanlardan korktuklarını dile getirmiştir. Busbecq, Avrupa'da atların insanları görünce korktuklarını ve onlardan nefret ettiklerini, Osmanlı da ise insanları görünce sevindiklerini gözlemlemiştir. O, bu konuda şu çarpıcı ifadeyi kullanmıştır: "... Türkiye'de her şey insanileşmiş, her katı yumuşamıştır. Hayvanlar bile". Busbecq, Türk atlarının Avrupa atlarına göre çok yaşadığını, yirmi yaşındaki bir Türk atının sekiz yaşındaki bir Avrupa atı kadar diri ve canlı olduğunu belirtmiştir (Busbecq, 2002: 74-76). Muhtemeldir ki Türk atlarının sağlıklı ve uzun yaşamalarının en önemli sebebi onlara karşı gösterilen bu şefkat ve iyi bakımdır.

Osmanlıda hayvanlara karşı büyük bir sevgi ve şefkat beslenilmesine karşılık köpekten uzak durulduğu ve eve alınmadığı, buna karşılık kedinin temiz olmasından dolayı eve alındığı mektuplarda belirtilmiştir. Busbecq, burada Hz. Muhammed'in kedisini çok sevdiği ve kedisi elbisesinin kolu üzerinde uykuya daldığında kediyi rahatsız etmektense elbisenin kolunu kesmeyi tercih ettiğini anlatmıştır (Busbecq, 2002: 80).

Türkiye'de köpeklerin halkın malı olduğunu ve özel sahipleri olmadığını, buna karşılık onlara merhametle davranılıp aç bırakılmadıklarını, bunun yapılmasının bir dini vazife olarak görüldüğünü kaleme almıştır. Bu duruma şaşırان elçi, Türklere, hayvanlara gösterdikleri şefkat ve merhameti neden insan olan Hıristiyanlara ya da gayrimüslimlere karşı göstermediklerini sorduğunu ve buna karşılık şu ilginç cevabı aldığını anlatmıştır: "Onlar, Allah'ın herkese akıl, fikir vermiş olduğunu, fakat Allah'ın bu çok kıymetli nimetini, kadrini bazı insanların bilmediklerini, akıllarını kötüye kullanıp, şerre alet ettiklerini, başlarına gelen bütün felaketlerin kendi kabahatleri olduğunu söylediler..." Busbecq, Türklerin hayvana en ufak bir zarar veya eziyet verilmesine hiç tahammül etmediklerini de özellikle belirtmiştir (Busbecq, 2002: 80-82).

IV. Siyasi Durum-Devlet Adamlarının Psikolojisi-Devlet Politikası İle İlgili Gözlemler

Yazdığı dört mektupta Busbecq, Osmanlı ve Avrupa'nın siyasetinden, devlet adamlarının psikolojisinden ve ülkelerin genel hedeflerinden birçok yerde bahsetmiştir. 1555 yılında yazdığı ilk mektupta Avrupa'nın takip ettiği politikayı eleştirmiştir. Dindar bir kişiliği olduğu anlaşılan Busbecq, Avrupa'nın sömürgeci siyasetini, para pul peşinde koşulmasını mektuplarında şu sözlerle eleştirmiştir: "... Bizler, okyanusların ötesine Hindistan'a çok uzak yerlere gözlerimizi dikmişizdir. Çünkü oralarda menfaat ve ganimet daha fazladır. Bu yerler bir damla kan akıtmadan kolayca ele geçebilir. Saf ve cahil yerlilerin bulunduğu bu ülkelere dini yaymak için gidiyorlarmış, yalan! ... Din bir bahanedir; asıl gaye altındır, altın!" (Busbecq, 2002: 33-34).

şartları beğenmeyerek kızdıklarını ve paşaların uzun zamandan beri gelen üst üste zaferlerin etkisiyle büyük bir gurur ve güven ile hareket ettiklerini, kendi dedikleri dışında hiçbir şeyi kabul etmediklerini ve hiç şakaları olmadığını gözlemlemiştir. Ayrıca Sultan Süleyman'ın İran'da kazanılan zaferin ardından, dönüş yolunda olan muzaffer ordunun başında bulunduğunu ve bunun ona büyük bir cesaret ve heyecan verdiğini belirtmiştir. Busbecq, kralından getirdiği mektubu Sultan Süleyman'a sunmak istese de içeriğinin Osmanlı'nın istediği şekilde olmamasından dolayı kimsenin korkusundan dolayı anlaşmayı Sultan'a sunmaya cesaret edemediğini belirtmiştir. Elçi, bu dönemde Sultan Süleyman'ın ona karşı gelen oğlunu dahi ortadan kaldırmamasından, Osmanlı ricaline karşı bir aslan gibi kükreyebilme ihtimalinden ve kendisine gösterilen kötü muameleden ayrıntılı olarak bahsetmiştir (Busbecq, 2002: 54-55).

Busbecq, 1560 yılında yazdığı üçüncü mektubunda, Osmanlı ile bir barış antlaşması yapmak için gösterdiği çabayı ve olası bir savaş karşısında duyduğu tedirginliği birkaç yerde ifade etmiştir. Osmanlı'nın yaşadığı taht kavgalarını çok yakından takip ederek bir iç savaş çıkması yönünde beslediği ümidini açıkça ifade etmiştir (Busbecq, 2002: 66-75). Bu dönemde Turgut Reis ve Piyale Paşa komutasındaki Osmanlı ordusu İspanyollara karşı büyük bir zafer kazanmışken (Öztuna, 1989: 11-58; Polatçı ve Batmaz, 2013: 68-69) Busbecq, 1562 yılında yazdığı dördüncü mektupta Osmanlı donanmasının Piyale Paşa komutasında kazandığı zaferden ve şehzade kavgalarının sonuçlanmasından derin bir üzüntü duymuştur. Bu bölümde büyük bir zaferle dönen donanmayı karşılayan Sultan Süleyman'ın ruh halini şu şekilde belirtmiştir:

“Bu büyük törende Muhteşem Süleyman'ın yüzünü görenler, onda bir zerre bile gurur nişanesi görmediklerini kesinlikle söylüyorlar. Ben de kendisini iki gün sonra dini vazifesini yerine getirmek üzere Saray'dan çıktığı zaman gördüm. Yüzünün ifadesi hiç değişmemişti! ... Halinde aynı husumet ve hüznün eseri vardı. O kadar ki meydana gelen muazzam zaferin, sanki kendisiyle hiç alakası yokmuş, beklenmedik hiçbir olay olmamış zannedersiniz. Talihin mukadderatını kabule, bu ihtiyar hükümdarın kalbi öyle alışmış ve hazırlanmıştır ki, alkışlara kulağını tıkıyordu. Gözünde bütün zaferler adeta bir hiçti. O Allah'ına dini görevini yerine getirmek için camiye, namaza gidiyordu. Halinde aynı huşu ve hüznün eseri vardı.” (Busbecq, 2002: 120).

Busbecq, dördüncü mektubunun sonunda, Kanuni'nin büyük ve güçlü bir ordu ile sınırlarında aslan gibi kükrediğini ve her an Avrupa'nın geri kalanını fethetebileceğini korku ile belirtmiş; Kral Ferdinand'ın Osmanlı'ya karşı tedbirli davranarak savaşı değil barışı tercih etmesinden bahsetmiş; bunu, Avrupa'nın bekası için çok önemli bir karar olarak görmüş ve Ferdinand'ı doğal olarak takdir etmiştir (Busbecq, 2002: 58-59).

Sonuç

Çeşitli amaçlarla bazen kısa bezen de uzun yolculuklara çıkan seyyahların, tacirlerin, elçilerin hatta bazen mahkûmların, bu yolculuklarını kaleme aldığı eserlerinde anlattıklarına bakarak tarih boyunca akan hayatı bir nebze de olsa anlama şansımız bulunmaktadır. Arşiv belgeleri, resmi kronikler gibi kayıtlarda, insanlığın, söz konusu eserlerde gözler önüne serilen bu yönünü yakalamak imkânsız derecesinde zordur. Çünkü tarihte yaşananlar sadece arşiv belgelerinde geçen olaylardan ibaret değildir. Arşiv belgelerinde kaydedilenden başka, normal akışında devam eden bir hayat vardır ve Busbecq'in yazdıkları işte Osmanlı'daki bu hayatın biraz daha iyi anlaşılması için büyük bir öneme sahiptir. Zira yaşamın ve hayatın bu yönü genellikle tarihçiler tarafından anlaşılammakta, anlaşılmasında güçlükler yaşanmakta, hayatı, tarihi vesikalarda geçen bilgi ve kayıtlardan ibaret sanmaktadırlar. Bu çalışmada incelenmeye çalışılan, Osmanlı ülkesinde elçi görevinde bulunan Busbecq de oldukça uzun sayılabilecek bir süre Osmanlı İmparatorluğu topraklarında kalmış, Balkanlardan ülkeye girer girmez padişahla görüşmek için Amasya'ya değin gitmiş, İstanbul'da yaşamış ve bu süreçte tanık olduğu olayların ve buradaki günlük hayatın bir kısmını kaleme almıştır. Osmanlı İmparatorluğu'ndan dönmesinin ardından kralına, gördüklerine dair bir rapor verecek olması ve bu ülkede uzun bir süre yaşamayı, gözlemlerinin önemini daha da arttırmaktadır. Onun bu yazdıkları sayesinde Osmanlı padişahı, padişahın çevresi, Osmanlı toplumu ve devletin ordusu gibi konuları daha iyi anlama ve öğrenme fırsatı yakalamaktayız. Bunun yanında Busbecq, sadece gördüklerini anlatmakla kalmamış, aynı zamanda kendi toplumu ve kültürü hakkında da bilgiler vermiş, gördüklerini bunlarla kıyaslamıştır. Kendisi Osmanlı ile ilgili bir konu hakkında anlatımda bulunurken genellikle bu durumu kendi halkı ve kültürü ile kıyaslamıştır ki bu da o dönem Osmanlı İmparatorluğu ve kısmen de olsa Avrupa ile ilgili bir mukayese olanağı sağlamıştır.

Kanuni Sultan Süleyman dönemi dost ve düşman her kesimin kabul ettiği, güç söz konusu olduğunda Osmanlı Devleti'nin en önemli ve zirve dönemlerden biridir. Bu dönemde Avrupa ile birçok kez savaş meydanlarında karşı karşıya gelinmiş ve zafere ulaşan taraf, istisnai durumlar hariç, hep Osmanlı olmuştur. Siyasi gücünü Batı'ya kabul ettiren Osmanlı Devleti, bunun dışında kalan diğer alanlarda da Avrupa'ya büyük bir üstünlük sağlamıştır. Onun bir dünya gücü haline gelmesinde büyük rol oynayan sebepler, bahsettiğimiz dönemde Avusturya Kralı Ferdinand tarafından Osmanlı'ya elçilik görevi ile gönderilen Busbecq'in mektuplarında çarpıcı bir şekilde ifade edilmiştir. Avusturya elçisi yazdığı mektuplarda Osmanlı'nın devlet ve toplum olarak çok üstün meziyetlere sahip olduğunu açıkça belirtmiş, Avrupa'nın geri kalmışlığını açık yüreklilikle yazmıştır. Türk ve İslam fobisinin etkisinden de kurtulamadığı anlaşılan Busbecq, buna rağmen her iki tarafı artı ve eksi yönleri ile mukayese etmeye çalışmıştır. Onun Osmanlı toplum ve devleti için saydığı üstün meziyetlerin birçoğu zamanla Avrupa'ya da geçmiştir.

Kaynakça

- Ahmet Cevdet Paşa (2008). *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, C. I, İstanbul: İlgı Kültür Sanat Yayıncılık.
- Arıkan, Z. (1984). Busbeq ve Osmanlı İmparatorluğu, *Osmanlı Araştırmaları Derisi*, 4, 197-224.
- Arıkan, Z. (1993). Busbecq'in 'Türlere Karşı Savaş Tasarısı', *Bellekten*, CVII, (218), 113-160.
- Broquiére, B. de la (2000). *Denizaşırı Seyahat*. çev. İlhan Arda. İstanbul: Eren Yayıncılık.
- Busbecq, O. G. de (2002). *Türk Mektupları*, haz. Recep Kibar. İstanbul: Kırk Ambar Kitaplığı.
- Clavijo, R. G. de (2008). *Timur'un Hayatı ve Kadiz'den Semerkant'a Seyahatler*. çev. Zeynep Ertan. İstanbul: Pozitif Yayınları.
- Çetin, F. (2010). XVI. Asır Alman Seyyahlarına Göre Osmanlı Toplumunu (Müslüman Davranış ve Törenleri ile Dini Mekânları). *Vakıflar Dergisi*, 34, 19-33.
- Çetin, F. (2011). XVI. Asır Alman Seyyahlarında Osmanlı (Türk) Toplumunu ve İnsanına Dair Bilgisizlik ve Tarihi Önyargılar, *Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(1), 39-58.
- Eyice, S. (1992). Busbeke, Ootgeer Giselij van. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. VI, 466-467.
- İbn Fazlan (2011). *Seyahatname*. çev. Ramazan Şeşen. İstanbul: Bedir Yayınevi.
- Jorga, N. (2009). *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, C. II, çev. Nilüfer Epeçeli. İstanbul: Yeditepe Yayınevi.
- Köprülü, M. F. (1991). *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Kurtaran, U. (2006). *Osmanlı-Avusturya Diplomatik İlişkileri (1526-1791)*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kurz, O. (2005). *Sultan İçin Bir Saat Yakındoğu'da Avrupa Saat ve Saatçileri*. çev. Ali Özdamar. İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Kütükoğlu, M. S. (1998). *Tarih Araştırmalarında Usûl*, İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı.
- Ortaylı, İ. (1992). 19. Asırdan Zamanımıza Hindistan Üzerine Türk Seyahatnameleri. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 47: 271-277.
- Öztuna, Yılmaz (1989). *Kanuni Sultan Süleyman*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Polatçı, T., & Batmaz, A. (2013). Doğu-Batı İmajı Gölgesinde Kostantinopolis ve Beç: XVI ve XVII. Yüzyıllarda Osmanlı-Habsburg İlişkileri, *Akademik Bakış Dergisi*, 6(12), 51-80.
- Schiltberger, J. (1995). *Türkler ve Tatarlar Arasında (1394-1427)*. çev. Turgut Akpınar. İstanbul: İletişim Yayınları.

- Uzunçarşılı, İ. H. (1999). *Osmanlı Tarihi*, C. II. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Von Hammer Purgstall, J. (1992). *Büyük Osmanlı Tarihi*. C. III. İstanbul: Üçdal Hikmet Neşriyat.
- Yalman (Yalkın), A. R. (1977). *Cenupta Türkmen Oymakları*. C. II, haz. Sabahat Emir. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Yazıcı, N. (2006). Kanuni Döneminin Bir Tanığı Busbecq ve Türk Mektuplar. *Hürriyet Gösteri Sanat ve Edebiyat Dergisi*, 277: 76-78.
- Yıldırım, İ. (2014). *Osmanlı Devleti'nde Elçilik Kabulleri*. İstanbul: Kitap Yayınevi.